

Kuidas lugeda Tallinna Taani-aegseid dokumente ehk veel kord Lübecki õigusest

Tiina Kala*

Keskaegse Eesti- ja Liivimaa, sealhulgas Tallinna õiguskorda puudutavad allikad on suhteliselt rikkalikud, neid on palju avaldatud ja uuritud. Tundub, et selles valdkonnas ei tohiks enam päevavalgele tulla midagi uut. Allikate endi puhul see ilmselt ongi nii, ent mõni õigusajaloo vallas kinnistunud tõlgendus paneb siiski küsima, kas see ikka vastab asjaomaste õigustekstide algsele mõttele ja otstarbele.

Tallinna keskaegne õiguskord rajanes Lübecki õiguse kasutamist lubavatel ürikutel, Lübecki õiguse koodeksitel, aga ka mitmetel üksikküsimusi reguleerivatel dokumentidel. Need andis tavaliselt välja või kinnitas maahärra, harvem tema esindaja või mõni kiriklik võimukandja. Valdavalt kujunes õigustekstide korpus välja Taani ajal. Saksa ordu valitsemisaeg ei toonud Tallinnale õiguslikus mõttes kuigi palju uut,¹ olulisimad vanad õigused ja regulatsioonid said ordult kinnituse. Rootsi ja Vene ajal tekkis aga seoses keskvoimu vahetumise, üldise sotsiaal-poliitilise olustiku ning õiguslike arusaamade muutumisega, samuti kohtumõistmise praktika teisenemisega olukord, kus linn püüdis vanu õigusi, mida ükski instants ei olnud kehtetuks tunnistanud, kasutada sootuks uutes tingimustes.

Sellest, kuidas Tallinna raad tõlgendas vanu privileegiürikuid, annavad tihti tunnistust dokumentidest tehtud kokkuvõtted, mis koostati veel vastavate õiguste kehtimise ajal, peamiselt rae asjaajamistoimingute käigus, mitte antikvaarsest või uurijahuvist. Selliseid refereeringuid on säilinud 16.–18. sajandini ja nende sisu ei tarvitse alati ühtida ei dokumentide hilisema tõlgendusega uurimustes ega võib-olla ka nende algse otstarbega.

Sellea seoses vääriwad lähemat vaatlust näiteks Lübecki õiguse Tallinnale annetamise aeg ja asjaolud, ent üllatusi võivad pakkuda ka mõned teised Taani-aegsed dokumendid. Küsimus on, millal ja miks on sellised tõlgendusnihked tekkinud ning kuidas see on mõjutanud ajalookirjanduses valitsevat arusaama Tallinna 13.–14. sajandi õiguskorrast.

Vanem uurimislugu

Huvi Eesti- ja Liivimaa, sealhulgas Tallinna ajaloo vastu võib viia 17. sajandisse Thomas Hiärneni. Hiärne, aga ka 18. sajandi ajaloolaste Johann Gottfried Arndti, Friedrich Konrad Gadebuschi, Heinrich Johann Jannau ja mõne teisegi tööd, milles ajalooline jutustus põimub arvukate dokumentide ära kirjade või refereeringutega, on kujukad näited mitte üksnes omaaegsest ajalookirjanduse stiilist, vaid ka sellest, mida Läänemere provintside ajaloos 17.–18. sajandil tähtsaks peeti. Põhirõhu aetasid toleaeagsed autorid poliitilisele ajaloole,

* Tiina Kala (1967), PhD, teadur, Tallinna Linnaarhiiv, Tõlli 6, 10133 Tallinn, tiina.kala@tallinnlv.ee

¹ Esimeseks tähtsamaks võimuvahetuse järgseks kokkuleppeks linna eesõiguste vallas võib pidada vabastust Saksa ordu sõjakäikudel osalemisest (1348), mille eest Tallinn loovutas ordule osa linnasarasest (Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten (LUB), Bd. II, hrsg. v. F. G. von Bunge. Reval, 1855, nr. 890).

eeskätt Saksa ordu tegevusele Liivimaal. Taani aega vaadeldi orduajaloo taustal või sellega paralleelselt, valgustades lisaks sõjalis-poliitilistele sündmustele ka kirikulugu, muu hulgas Tallinna piiskopi õigusi ja feodaalõigust. Linnaajalugu ja linna õiguskord suuremat tähelepanu ei pälvinud; Tallinnale antud õigustest on juttu väga põgusalt.

17.–18. sajandi autorite tööd sisaldavad palju eksumisi, mistõttu neid keskaegse Liivimaa ajaloo tundmaõppimiseks nüüdisajal enam täiel määral ei kasutata. Tallinna seisukohast on oluline, et tööd valmisid ajal, mil Taani valitsuse all kehtestatud õiguskord linnas veel teatud ulatuses kehtis. Järelikult peaks neis kajastuma ka tollal valitsenud arusaam Tallinna kesk-aegsest õiguskorrast, sealhulgas sellest, milliseid dokumente peeti oluliseks ja milliseid mitte.

Thomas Hiärne mainib Tallinna õiguskorra kohta võrdlemisi üldsõnaliselt üksnes seda, et linna privileegid kinnitas Taani kuningas Erik Menved 1315. aastal.² Selle daatumiga dokumenti ei ole teada, küll aga on säilinud Erik Menvedi ürik 1311. aastast, mis puudutab linnakindlustuste tugevdamist.³ Seda dokumenti on hiljem peetud piisavalt tähtsaks, et valmistada sellest nii juriidiliselt kinnitatud kui ka kinnitamata ärakirju. Et ka Hiärne mainib samas seoses linnakindlustusi, võib tegu olla mitme üriku segiajamisega. Christian Kelchi kroonika järgi kinnitas aadlkonna valdused kuningas Erik Adraraha 1249. aastal⁴ ja müntimisõiguse andis linnale Taani leskkuninganna Margrete 1265. aastal, ühtlasi sai Tallinn Margretelt voli karistada valerahategijaid vastavalt Lübecki õigusele. Lisaks nõudis leskkuninganna Toompea ja all-linna piiride ülevaatamist ja keelas kuninga ametnikel sekkuda linna asjadesse.⁵

Johann Gottfried Arndt puudutab oma 1753. aastal ilmunud Eesti- ja Liivimaa ajaloo käsitluses Tallinna õiguskorda küll vaid riivamisi, nimelt seoses Eestimaa lääniõiguse ärakirjaga rüütelkonna privileege sisaldavas nn. punases raamatus, ent just see lühimärkus osutub hilisemas uurimistraditsioonis oluliseks. Juhtides tähelepanu punases raamatus esitatud lääniõiguse annetamise daatumi (1215) ekslikkusele, märgib Arndt, et vanim Eestimaad puudutav õiguslane dokument on Erik Adraraha ürik 1248. aastast, millega kuningas annetas Tallinnale Lübecki õiguse.⁶ Seda kordab Arndtile toetudes ka Friedrich Konrad

² Thomas Hiärn's Ehist-, Lyf- und Lettlaendische Geschichte, hrsg. v. C. E. Napiersky (Monumenta Livoniae antiquae, Bd. I). Riga, Dorpat, Leipzig, 1835, lk. 119–156; Tallinna all-linna õiguste kohta vt. lk. 147: *Im Jahr 1315 confirmirte König Erich den Revelische die Privilegien, so er ihnen, nachdem er zu seinen mündigen Jahren kommen war, gegeben hatte. Verzeihete ihnen auch alles, worinnen sie ihm zuwieder gethan hatten.*

³ LUB, Bd. II, nr. 634; originaal: TLA (Tallinna Linnaarhiiv), f. 230, n. 1-I, s. 42, transsumpt 1339. aastast: TLA, f. 230, n. 1-I, s. 116; alamsaksa tõlge: TLA, f. 230, n. 1, s. Aa 109, fol. 8r–9r.

⁴ C. Kelch. Liefländische Historia Oder Kurze Beschreibung der Denckwürdigsten Kriegs- und Friedens-Geschichte Esth-, Lief- und Lettlandes. Rudolphstadt, 1695, lk. 88. Privileegide kinnitust aadlkonnale 1249. aastast teada ei ole. Ilmselt on silmas peetud Erik Adraraha kirja Saksa ordule, milles kuningas kinnitab oma õigust Eestimaale (vt. Diplomatarium Danicum, 1. raekke 7. bind. 1238–1249, udg. N. Skyum-Nielsen, H. Nielsen. København, 1990, nr. 327).

⁵ C. Kelch. Liefländische Historia, lk. 93. Tegu on kahe Margrete ürikuga 13. augustist 1265 (LUB, Bd. I, hrsg. v. F. G. von Bunge. Reval, 1853, nr. 389 ja 390). Just seda ürikut mainib Tallinna privileegide seast ainsana Heinrich Johann Jannau. Vt. H. von Jannau. Geschichte von Lief- und Ehstland pragmatisch vorgetragen. Erster Theil. Riga, 1793, lk. 152: *Die Stadt Reval hatte das lübsche Recht und erhielt 1265 von Margaretha die Münzgerechtigkeit [– – –] Kein königlicher Vogd durfte sich mit dem Stadtwesen befassen [– – –].*

⁶ J. G. Arndt. Der Liefländischen Chronik Andrer Theil von Liefland unter seinen Herren Meistern, welche die alte Geschichte des Ordens und der benachbarten Völker erleutert. Halle, 1753, lk. 12: *Weil Erich in dem 1248 Jahre sich persönlich in Estland aufgehalten, und in selbigem Jahre der Stadt Revel unterm 11ten [!] May das lübsche Recht verliehen, welches die folgenden Könige von Dänemark so oft wiederholt, bestätigt und erweitert haben; so dürfte sich zu den ersten Rechten von Estland nicht leicht eine andere Jahrzahl als 1248 schicken.* Arndti esitatud ekslik kuupäev (11. mai 15. asemel; algsest *idus Maij*, vt. Diplomatarium Danicum, 1. raekke 7. bind, nr. 274) leidis tee ka Friedrich Georg von Bunge 1832. aastal ilmunud käsitluses Liivi-, Eesti- ja Kuramaa õigusallikatest ja Carl Julius Pauckeri arvustusse selle raamatu kohta (F. G. von Bunge. Beiträge zur Kunde der Liv-, Esth- und Curländischen Rechtsquellen. Riga, Dorpat, 1832, lk. 38; C. J. Paucker. Beiträge zur Kunde der Liv-, Esth- und Curländischen Rechtsquellen von Dr. Friedrich Georg von Bunge, ausserordentlichem Professor der Liv-, Esth- und Curländischen Rechte an ▶

Gadebusch.⁷ Edaspidi ongi Erik Adraraha 1248. aasta ürikut peetud dokumendiks, millega Tallinnas kehtestati Lübecki õigus.⁸ Lübecki õiguse koodeksid pälvivad ajaloolaste tähelepanu aga alles alates Friedrich Georg von Bunge 1830.–1840. aastate uurimuste ja editsioonide ilmumisest.⁹

Lübecki õiguse koodeksid: kinnitatud ja kinnitamata käsikirjad

Tundub enesestmõistetav, et linna õiguskorra seisukohalt on linnaõiguse koodeks(id) keskse tähtsusega. Nii peaksid ka Lübecki õiguse käsikirjad olema Tallinna kui Lübecki õiguse linna jaoks olulisimad õiguslikud tekstid. Säilinud Lübecki õiguse koodeksid ei sisalda siiski kuigivõrd kasutamisläbi; ääremärkusi on neis vähe ja võrreldes privileegiürikutega on neid ka üsna vähe kopeeritud ja tõlgitud. Linna valitsemisel, kohtupidamises jms. ei pruukinud tervikliku õigusnormide kogu (kuivõrd iga üksikut keskaegset õiguskäsikirja saab üldse nimetada asjaomase õiguse terviklikuks tekstiks) sagedase kasutamise järele olla ka vajadust. Keskaegse linna, sealhulgas Tallinna valitsemiskorraldus nägi ette vastutusvaldkondade jagamist raehärrade vahel¹⁰ ja ilmselt ei pidanud keegi neist oma ülesannete täitmiseks tunda korruga kõiki koodeksites sisalduvaid õigussätteid. Lisaks tuleb arvestada, et Lübecki õiguse käsikirjad ei kujuta endast linna õiguskorra süstemaatilist esitust, vaid pigem üksiklahendite kogumit potentsiaalselt keerukamate küsimuste menetlemiseks. Mitmed linnaelud valdkonnad, mille reguleerimiseks piisas tavaõigusest ja/või rae otsusest, on hoopis käsitlemata. Käsikirjad ei kattu paragrahvide järjestuse, arvu ja sõnastuse poolest, ka ei ole paragrahvid teemade kaupa rühmitatud.¹¹ Ühtne ja süsteemne Lübecki õiguse versioon tuli käibesse alles 1586. ja 1587. aasta trükiväljaannetega.¹² Igapäevases õiguspraktikas kasutati Lübecki õiguse kõrval tõenäoliselt ka muid õigustekste, näiteks kanoonilise ja Rooma õiguse omi.¹³ Keerukamate või suuremaid vaidlusi tekitanud tsiviilasjade

▶ der Universität Dorpat. Riga und Dorpat, Eduard Frantzen's Buchhandlung, 1832. VI. und 152 S. 8. – Dorpater Jahrbücher für Litteratur, Statistik und Kunst, besonders Russlands. Erster Band, Riga und Dorpat, 1833, lk. 310–329, siin lk. 322; C. J. Paucker. Die Strafe des Diebstahls. 2. Nach Stadtrechten des 13. Jahrhunderts. – Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands, hrsg. v. F. G. von Bunge, Bd. IV, Dorpat, 1845, lk. 232: 12. mai). Õige kuupäev (15. mai) esimest korda: F. G. von Bunge. Einleitung in die liv-, esth und curländische Rechtsgeschichte und Geschichte der Rechtsquellen. Reval, 1849, lk. 159, märkus b).

⁷ F. K. Gadebusch. Livländische Jahrbücher. Erster Theil von 1030 bis 1561. Ersterer Abschnitt von 1030 bis 1399. Riga, 1780, lk. 249: *Im Jahre 1248 [---] Der König verlieh am 11ten [!] May der Stadt Reval das lübische Recht.*

⁸ Vt. F. G. von Bunge. Beiträge zur Kunde der Liv-, Esth- und Curländischen Rechtsquellen, lk. 38; F. G. von Bunge. Einleitung in die Rechtsgeschichte, lk. 159; F. G. von Bunge. Litterarisch-historische Einleitung in die Quellen des Revaler Stadtrechts. – Die Quellen des Revaler Stadtrechts. Zweiter Band, H. 3, Lief. 6, hrsg. v. F. G. von Bunge. Dorpat, 1847, lk. V–LIX, siin lk. VI–VII; W. Ebel. Lübisches Recht. Erster Band. Lübeck, 1971, lk. 25, 87.

⁹ Vt. Tallinna koodeksite editsiooni: F. G. von Bunge. Die Quellen des Revaler Stadtrechts. Erste Lieferung. Das alte und neuere Lübisches Recht. Dorpat, 1842, lk. 1–71.

¹⁰ Vt. F. G. von Bunge. Die Revaler Rathslinie nebst Geschichte der Rathsverfassung und einem Anhang über Riga und Doprät. Reval, 1874, lk. 36–43.

¹¹ Vt. keskaegsete Lübecki õiguse koodeksite loetelu ja lühikirjeldusi: F. L. Schäfer. *Codices Iuris Lubecensis: A Comparison of Mediaeval Manuscripts.* – Recht und Wirtschaft in Stadt und Land / Law and Economics in Urban and Rural Environment, hrsg. v. / ed. M. Luts-Sootak, F. L. Schäfer (ilmumas).

¹² Vt. keskaegsete Lübecki õiguse koodeksite iseloomu kohta kokkuvõtlikult: T. Holzborn. Die Geschichte der Gesetzespublikation – insbesondere von den Anfängen des Buchdrucks um 1450 bis zur Einführung von Gesetzesblättern im 19. Jahrhundert (Juristische Reihe TЕНEA/www.jurawelt.com 39). Berlin, 2003, lk. 63–64.

¹³ Tallinnas ei ole ühtki sellist terviklikku käsikirja säilinud, küll aga leidub 13.–14. sajandi ära kirjutatud õigustekstidest pärgamentfragmentide seas, mida on kasutatud köitematerjalina (kanooniline õigus: TLA, f. 230, n. 1, s. 1, s. 4, s. 54, s. Agb 1; TLA, f. 190, n. 2, s. 380; TLA, f. 191, n. 1, s. 192; f. 191, n. 2, s. 3, s. 13, s. 19, s. 77; tsiviilõigus: TLA, f. 230, n. 1, s. Aa 38).

lahendamisel oli tähtis osa ka Lübecki rae kui Tallinna kõrgema kohtuinstantsi otsustel.¹⁴

Tallinna raearhiivis on säilinud viis käsikirjalist Lübecki õiguse koodeksit: ladinakeelne koodeks 1257. aastast (Cm 5), mille juhatab sisse Taani kuninga Christoffer I annetusüriku tekst samast aastast, leskkuninganna Margrete ning tema poja Erik Klippingi annetatud alamsaksakeelne koodeks 1282. aastast (Cm 6), sellega arvatavasti enam-vähem samaaegne dateerimata käsikiri (Cm 10), 1257. aasta koodeksi alamsaksakeelne tõlge 14. sajandi keskpaigast (Cm 19) ja 1511. aasta alamsaksakeelne käsikiri (Cm 20).¹⁵ Üksteisest täiesti sõltumatuid tekstivariante sisaldavad neist kolm: Cm 5, Cm 6 ja Cm 20; ülejäänud kaks koodeksit (Cm 10 ja Cm 19) esindavad küll vastavalt 1282. ja 1257. aasta tekstiversiooni, kuid ei ole nende sõnasõnalised koopiad või tõlked. Lisaks Tallinna koodeksitele on teada üks Riias säilinud käsikiri (Ms. 198), mis sisaldab 15. sajandil kirja pandud alamsaksakeelset tõlget 1257. aasta ladinakeelsest tekstist.¹⁶ Riia (Ms. 198) ja Tallinna (Cm 19) tõlked on siiski sõltumatud. Lübecki õiguse tõlge Riia käsikirjas põhineb nüüdseks kaotsi läinud ladina ärakirjal, mis valmistati seoses Tallinna minekuga Saksa ordu valdusse. Kui Taani kuningas 1346. aastal Eestimaa ordule müüs, pidi linn oma vanadele õigustele nõutama uue maahärra heakskiitu. 1347. aastal kinnitaski Saksa ordu Tallinna provintsiaal Burchard von Dreileben Lübecki õiguse koodeksi ladinakeelse ärakirja, sellest eraldi kinnitab ta ka rea Taani-aegseid privileegi-ürikuid.¹⁷ Riia tõlge on tehtud Dreilebeni kinnitatud koodeksi järgi; Dreilebeni kinnitusürik paikneb selles teksti lõpus, kuningas Cristoffer I annetusüriku järel.¹⁸ Ms. 198-s sisalduvas Lübecki õiguse tõlkes on mitmeid ärakirjavigu, mis näitab, et tegu ei ole Dreilebeni kinnitatud koopias tehtud tõlke algtekstiga.¹⁹

Bernhard Am Ende arvates ei kujuta Tallinna 1257. aasta käsikiri (Cm 5) endast kuninga Christoffer I kinnitusega Lübeckist tellitud originaali, sest Lübecki rae eessõnale eelneb koodeksis Christoffer I annetusürik, ning Am Ende meelest on raske uskuda, et Lübeckis jäeti selle jaoks koodeksisse tühi ruum. Samuti puuduvad koodeksil pitserid,²⁰ Dreilebeni kinnitusüriku järgi otsustades oli kuninga annetatud originaalkäsikiri aga pitseeritud nii Christoffer I kui ka Lübecki rae pitseriga. Kuigi Am Endel ei olnud võimalik koodeksit isiklikult uurida, võib tema oletus vähemalt osaliselt paika pidada – Cm 5 ei tarvitse tõesti

¹⁴ Vt. apelleerimise kohta Lübeckisse: T. Kala. Das Geschriebene und das Mündliche: das lübische Recht und die alltägliche Rechtspflege im mittelalterlichen Reval. – Hansisches und hansestädtisches Recht, hrsg. v. A. Cordes (Hansische Studien 17). Trier, 2008, lk.102–112.

¹⁵ TLA, f. 230, n. 1, s. Cm 5, s. Cm 6, s. Cm 10, s. Cm 19 ja s. Cm 20. Vt. koodeksite kirjeldusi: Mittelalterliche Handschriften in den Sammlungen des Stadtarchivs Tallinn und des Estnischen Historischen Museums. Katalog, hrsg. v. T. Kala. Tallinn, 2007, lk. 143–149, 153–157, 160–173. Õiguskoodeksite ja privileegikogumike puhul, mis kuuluvad Tallinna Linnaarhiivi magistradaadi fondi (TLA, f. 230), on edaspidi kasutatud ainult säiliku tähist.

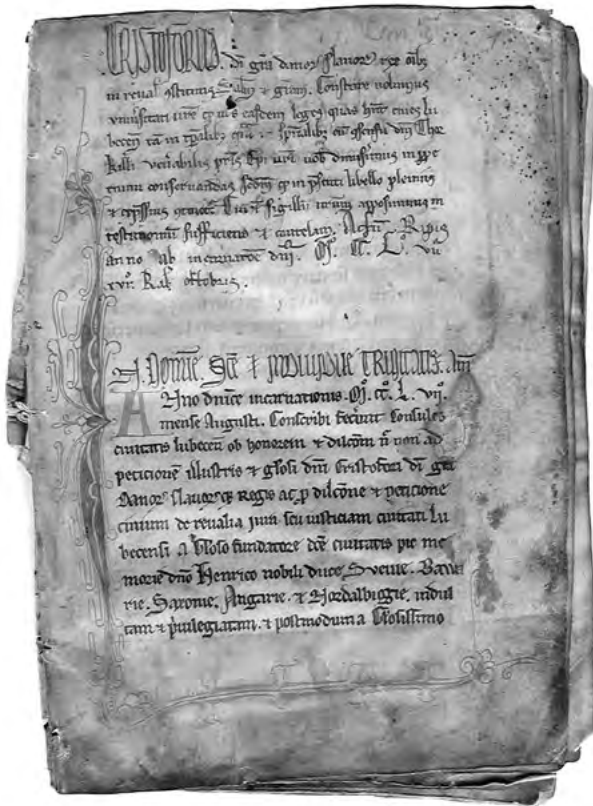
¹⁶ Vt. selle käsikirja kirjeldust: F. G. von Bunge. Litterarisch-historische Einleitung, lk. IX–XI ja XIII–XV. Riia käsikirjas sisalduva Lübecki õiguse teksti vt. F. G. von Bunge. Die Quellen des Revaler Stadtrechts. Erste Lieferung, lk. 1–39. Tõlge asub samas köites ärakirjadega Riia linnaõigusest, Riia peapiiskopkonna maaoigusest ja Elbingi linnale annetatud Lübecki õigusest. Vt. F. G. von Bunge. Litterarisch-historische Einleitung, lk. IX–X. Tänapäeval asub see köide Läti Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas (Ms. 198, Inv. nr. R 2730; Lübecki õigus hõlmab selle köite lk. 80–116). Tänan andmete eest dr. Aija Taimiņat Läti Ülikooli Akadeemilisest Raamatukogust.

¹⁷ Vt. T. Kala. Die mittelalterliche Revaler Kodizes des lübischen Rechts: Wofür braucht man einen Rechtskodex? – Baltisch-europäische Rechtsgeschichte und Lexikographie, hrsg. v. U. Kronauer, T. Taterka. Heidelberg, 2009, lk. 48–49, 52. Vt. Riia koodeksi kinnitusürikute tõlkeid Riia ärakirjas: F. G. von Bunge. Beiträge zur Kunde der Liv-, Esth- und Curländischen Rechtsquellen, lk. 39–40.

¹⁸ Vt. F. G. von Bunge. Beiträge zur Kunde der liv-, esth- und curländischen Rechtsquellen, lk. 40. Vt. ka LUB, Bd. II, nr. 869, reg. 1029.

¹⁹ Nii on oletanud ka Friedrich Georg von Bunge, vt. F. G. von Bunge. Litterarisch-historische Einleitung, lk. XIV.

²⁰ Vt. B. Am Ende. Studien zur Verfassungsgeschichte Lübeck's im 12. und 13. Jahrhundert (Veröffentlichungen zur Geschichte der Hansestadt Lübeck, Reihe B, Band 2). Lübeck, 1975, lk. 48–49.

Lübecki õiguse ladinakeelse koodeksi esileht. 1257. TLA, f. 230, n. 1, s. Cm 5. Foto: Konserveerimis- ja Digiteerimiskeskus Kanut

poja Erik Klippingi annetatud originaalkoodeksiga. Koodeks Cm 10 sisaldab sama teksti mis Cm 6 (mõningate ebaoluliste erinevustega paragrahvide sõnastuses ja järjestuses²²), kuid selles puudub sissejuhatus. Samuti ei ole koodeksil jälgi pitsierist. Ent hiljem on sinna lisatud Lübecki õiguse täiendavaid paragrahve 14.–15. sajandist. Veel leidub samade kaante vahel raehärrade maahärrale antava ametivande tekst 16. sajandist ja raehärrade valimiskord.²³

Erinevalt kuningliku kinnitusega koodeksist Cm 6 puuduvad koodeksil Cm 5 kaaned. Käsikirja viimased kaks lehte on teadmata ajal enne Friedrich Georg von Bunge editsiooni (1842) avaldamist – oletatavasti juba keskajal – saanud ilmselt niiskuse tõttu kahjustada. Praeguseks võib nentida, et kahjustus puudutas ainult tagumisi lehti. Neist eelviimane on koodeksist välja lõigatud, ja kui koodeksil olid kunagi kaaned, võidi ka need eemaldada.²⁴

²¹ Üriku kirjutaja on õigusparagrahvidele eelneva Lübecki rae sissejuhatusse päisesse lisanud ka pealiskirja *In Nomine Sancte et individue trinitatis. Amen* (Cm 5, fol. 1r).

²² Vt. T. Kala. Die mittelalterliche Revaler Kodizes des lübschen Rechts, lk. 50–51.

²³ Vt. Cm 10 kirjeldust: Mittelalterliche Handschriften in den Sammlungen des Stadtarchivs Tallinn und des Estnischen Historischen Museums, lk. 153–157. Lübecki õigust sisaldavate poognate köitmete jaoks sisse lõigatud augud ei vasta raehärrade vandeteksti sisaldavate poognate köitmekohtadele. Arvatavasti ei olegi Lübecki õiguse poognad selles käsikirjas kunagi olnud omaette köidetud. Koodeksi esimene paragrahv on esmalt kooperitud poolikuna ühes laias veerus, seejärel järgmisel leheküljel uuesti (Cm 10, fol. 7r–7v) kaheveerulisena nagu kogu ülejäänud koodeks.

²⁴ Koodeksi Cm 5 valmistamisel on kasutatud kaht neljast paarislehest koosnevat poognat; teises poognas puudub aga fol. 10 vastasleht ning praeguseks eelviimase lehe (fol. 14) serval on näha lõikejälgi. Kahjustatud, ent alles jätud viimasel lehel on näha koodeksi viimase, 103. paragrahvi lõpuosa, praeguseks eelviimasel lehel on säilinud 99. paragrahvi algus. Kaotsiläinud lõpuparagrahvide sisu on tuntud Riia tõlke järgi.

olla Christoffer I kinnitatu originaalkoodeks. Koodeksil ei ole pitsierite kunagisest olemasolust mingeid jälgi (nt. kinnituspaelu või nende jaoks tehtud auke). Küll aga näitab käsikirja vaatlemine, et erinevalt Am Ende arvamuselt jäeti selle esilehele tõesti vaba ruumi Christoffer I üriku teksti jaoks: see on kirjutatud Lübecki õiguse tekstist erineva käega,²¹ kokkusurutult lehekülje ülaossa. Nii kuninga üriku kui ka Lübecki õiguse teksti paleograafilised jooned osutavad selgelt mõlema pärinemisele 13. sajandist. Võimalik, et tegu on Christoffer I pitsieritud koodeksiga samal ajal või veidi hiljem Lübeckist muretsatud käsikirjaga, mis oli mõeldud argiseks kasutamiseks. Samalaadse funktsiooniga näib olevat olnud 1282. aasta koodeksiga Cm 6 üheaegne alamsaksakeelne koodeks Cm 10: koodeksil Cm 6 on säilinud pitseri kinnituspaelad (igal poognal eraldi), s. t. tegu on leskkuninganna Margrete ja tema

Tallinna raearhiivis säilinud Lübecki õiguse koodeksitest on kõnekaim 14. sajandi käsikiri (Cm 19), mis lisaks 1257. aasta ladina koodeksi alamsaksa tõlkele sisaldab ka tõlkeid Taani kuningate privileegiürikutest. Tõenäoliselt oli käsikirja koostaja eesmärk koondada ühtede kaante vahele kõik tähtsamad Tallinna õigustekstid. Küsimus on, milleks sellist tekstikogumit vajati. Asi ei saanud olla tarviduses rahvakeelse tõlke järele, kuna selleks ajaks oli rae käsutuses juba kaks alamsaksakeelset koodeksit (Cm 6 ja Cm 10), pealegi sisaldasid mõlemad rohkem paragrahe kui Cm 19 aluseks olev 1257. aasta tekst. Võib-olla eelistati Cm 19 koostamisel teadlikult vanimat tekstiversiooni, mille erinevalt alamsaksakeelsetest koodeksitest oli ka uue maahärra esindaja kinnitus. Kui 1257. aasta koodeksis Cm 5 asub kuningas Christoffer I annetusiiriku tekst Lübecki õiguse teksti ees, siis koodeksis Cm 19 selle järel, millele omakorda järgneb Burchard von Dreilebeni kinnitusürik 1347. aastast.²⁵ Niisiis on tekstide järjestus samasugune nagu Riia käsikirjas ja nagu see oli Dreilebeni kinnitatud 1257. aasta koodeksi ladina ärakirjas.

1347. aastal väljastas Burchard von Dreileben Tallinna seniste õiguste kinnitamiseks transsumpti, millesse on kopeeritud kõik tähtsamad Taani-aegsed Tallinna privileege tõendavad kuninglikud dokumendid. Esimeseks on paigutatud kuningas Christoffer I ürik 1255. aastast, millega Tallinnale anti Lübecki õigus. Lisaks Lübecki õigusele puudutavad kopeeritud ürikud võõrkaupmeeste õigusi Tallinnas, linna kindlustamist, sarase ja selle kõlvikute kasutamist ning tsistertslaste kloostrite maksukohustust nende Tallinnas asuvate kruntide eest.²⁶ Cm 19 sisaldab tõlkeid kõigist Dreilebeni transsumpti kopeeritud ürikutest, v. a. Valdemar IV korraldus tsistertslaste kloostrite abtidele tasuta oma kloostrite linnakruntide eest makse (7. jaan. 1345).²⁷ Võimalik, et see dokument jäeti kõrvale, kuna ta kordab leskkuninganna Margrete ja kuningas Erik Klippingi (u. 1280) varem väljastatud ürikuid.²⁸

Koodeksis Cm 19 olevate privileegitõlgete aluseks ei olnud ilmselt Dreilebeni transsumpt, sest mõned selles sisalduvad privileegid Cm 19-s puuduvad.²⁹ Küll aga leidub siin Christopher I Lübecki õiguse kinnitamise privileeg 16. septembrist 1257,³⁰ mis puudub transsumptis, kuid oli olemas Dreilebeni kinnitatud Lübecki õiguse koodeksis.³¹ Ka erineb kopeeritud ürikute järjekord Cm 19-s Dreilebeni transsumpti omast. Seega oli koodeksil Cm 19 vähemalt kaks lähtekäsikirja: orduprovintsiiaali kinnitatud Lübecki õiguse koodeks või mõni selle ärakiri ning mingi nüüdseks tundmatu privileegiärakirjade kogu.

Nii Cm 19 lohakavõitu šrift, vilets pärgament kui ka lihtne klappköide osutavad sellele, et tegu ei olnud esinduskoodeksiga, vaid pigem argiseks kasutamiseks mõeldud käsikirjaga. Taani kuningate ürikute tõlked on tehtud suhteliselt vabalt. Mitmete dokumentide daatumid ei ole korrektsed. Mõnel dokumendil on aastaarv õige, ent kuupäev vale; osal aga erinevad originaalist nii aastaarv kui ka kuupäev või puudub daatum sootuks.³² Enamasti jäävad need kõrvalekalded siiski loogilistesse piiridesse, s. t. dokumendi väljastanud monarhi valitsemis-aega. Kolm kopeeritud ürikut – Dreilebeni kinnitatud (1347) Christoffer I ürik 16. septemb-

²⁵ Cm 19, fol. 24r–24v (16. sept. 1257, LUB, Bd. I, nr. 315) ja fol. 24v–25r (F. G. von Bunge. Beiträge zur Kunde der liv-, esth- und curländischen Rechtsquellen, lk. 40; LUB, Bd. II, nr. 869, reg. 1029; avaldatud Riia käsikirja järgi).

²⁶ Vt. transsumeeritud ürikute loetelu: LUB, Bd. II, reg. 1028. Transsumpti originaal: TLA, f. 230, n. 1-I, s. 168.

²⁷ LUB, Bd. II, reg. 982; täistekst: F. G. von Bunge. Die Quellen des Revaler Stadtrechts. Zweiter Band. Dorpat, 1847, lk. 107–108.

²⁸ Margrete ürik: LUB, Bd. I, nr. 470; Erik Klippingi ürik: LUB, Bd. I, reg. 533.

²⁹ Christoffer I ürik 16. augustist 1255 (LUB, Bd. I, nr. 284); Margrete ürik 20. septembrist 1273 (LUB, Bd. I, nr. 436); Margrete ürik 24. juulist 1279 (LUB, Bd. I, nr. 463); Erik Menvedi ürik 2. jaanuarist 1287 (LUB, Bd. I, nr. 511).

³⁰ LUB, Bd. I, nr. 315; Cm 5, fol. 1r.

³¹ Vt. LUB, Bd. II, reg. 1029.

³² Vt. Mittelalterliche Handschriften in den Sammlungen des Stadtarchivs Tallinn und des Estnischen Historischen Museums, lk. 164–170.

rist 1257, Erik Adraraha ürik 15. maist 1248 ja leskkuninganna Margrete ürik 13. maist 1266³³ – on aga dateeritud 1200. aastaga, mil Taani võim Eestisse veel ei ulatunud. Kõik eelnimetatud ürikud kas kinnitavad Tallinnale sõnaselgelt Lübecki õiguse (Christoffer I ja Margrete oma) või lubavad muid linna arengu seisukohalt olulisi eeliseid, nagu tollivabastus (Erik Adraraha oma). Kas ürikutekstide dateerimine varasemaks oli tahtlik, et näidata Tallinna privileege võimalikult vanade ja seega eriti väärikatena, või oli tegu juhusliku eksimusega, ei ole selge.

Kokkuvõttes võib öelda, et Tallinna Lübecki õiguse koodeksitest on olnud keskse tähtsusega 1257. aasta versioon, millest ainsana on valmistatud ära kirju – nii juriidilise kinnitusega kui ka lihtkoopiaid; neist on nüüdseks säilinud Tallinna (Cm 5, Cm 19) ja Riia (Ms. 198) ära kiri ja tõlked, kaotsi on läinud Christoffer I kinnitatud originaal ja selle Burchard von Dreilebeni kinnitusega koopia, samuti Riia käsikirja aluseks olnud tõlge. Lisaks võis nüüdseks tundmatu lähtekäsikiri olla ka Tallinnas säilinud tõlkel Cm 19.

Privileegiürikud: originaalid, koopiad, tõlked

Taani-aegsed maahärra privileegiürikud moodustasid Tallinna õiguste töendamise põhialuse vähemalt Rootsi aja lõpuni. Alles 1710. aastal lisandus neile linna ja Vene väejuhatuse vaheline kapitulatsioonileping,³⁴ vanu privileege siiski täielikult kõrvale tõrjumata. Enamik Taani-aegseid privileegiürikuid on lisaks originaalidele säilinud ka koopiate ja tõlgetena. Vanimad juriidilise kinnitusega koopiad on ajavahemikus 1314–1320 Tallinna toomkapiitli ja dominiiklaste konvendi väljastatud transsumptid.³⁵ Kinnitatud koopiaid sai kasutada õigusliku tõendusmaterjalina, juriidilise kinnituseeta koopiaid ja tõlkeid aga tarvitati pigem kohalikus asjaajamises.

Privileegikoopiate või -tõlgete kogumid ei tarvitse ürikute valiku poolest kattuda. Nii ei sisalda Tallinna privileegiürikute vanim kogum – Burchard von Dreilebeni transsumpt – sugugi mitte kõiki Taani-aegseid ürikuid, vaid üksnes neid, mis puudutasid linna ja selle elanikke kui tervikut. Kuninglikud ürikud, mis käisid mõne üksiku institutsiooni, näiteks seegi või kloostriga, siit puuduvad. Transsumpti lülitatavate ürikute valiku tegid võib-olla tallinlased ise või vähemalt said nad selles osas kaasa rääkida. Tõenäoliselt ärgitas juba ette teada olev maahärra vahetus olulisimaid õigusdokumente välja valima. Sellisest revisjonist annab omal kombel tunnistust privileegide kinnitamise laine, mis võeti Valdemar IV nimel ette 1345. aastal.³⁶ Tegu pidi olema õigustega, mille (taas)kinnitamist tallinlased veel vahetult enne võimuvahetust soovisid. Üldiselt võib Tallinna privileegide korpust pidada väljakujunenuks leskkuninganna Margrete valitsemisaja lõpuks 1282. aastal. Hilisemad Taani valitsejate ürikud üksnes kordavad või täpsustavad varasemate dokumentide sisu.

Kopeeritud privileegide järjekord transsumptides või teistes privileegikogudes on eri aegadel olnud erinev. Nii on privileegid 1347. aasta transsumptis reastatud ajalisel järjestusel

³³ Vastavalt LUB, Bd. I, nr. 315, nr. 199 ja nr. 395.

³⁴ Vt. linna ja rüütelkonna kapitulatsiooni teksti: Die Capitulationen der estländischen Ritterschaft und der Stadt Reval vom Jahre 1710 nebst deren Confirmationen, hrsg. v. E. Winkelmann. Reval, 1865. 1710. aasta kapitulatsioonilepingute mõju kohta 19. sajandi seadusandlusele vt. M. Luts-Sootak. Die baltischen Kapitulationen von 1710 und die Gesetzbücher des 19. Jahrhunderts. – Die baltischen Kapitulationen von 1710, hrsg. v. K. Brüggemann, M. Laur, P. Piirimäe (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte 23). Köln, Weimar, Wien, lk. 153–182.

³⁵ Vt. G. Hanseni Tallinna linna arhiivi kataloog. Teine, ümbertöötatud ja täiendatud väljaanne, korraldanud O. Greiffenhagen. III. jagu: ürikute regestid ja registrid / Katalog des Revaler Stadtarchivs. Von Stadtarchivar G. Hansen †. Zweite, umgearbeitete und vermehrte Auflage, hrsg. v. O. Greiffenhagen. III. Abteilung: Urkunden-Regesten und Register. Reval, 1926, lk. 198–199.

³⁶ Vt. Valdemar IV pitseriga kinnitatud privileege: F. G. von Bunge. Die Quellen des Revaler Stadtrechts. Zweiter Band, lk. 107–108; LUB, Bd. II, nr. 826, 827, 837, 838, 839; Revaler Urkunden und Briefe von 1273 bis 1510, bearb. v. D. Heckmann. Köln, Weimar, Wien, 1995, nr. 24.

väljaandjate, s. t. Taani valitsejate kaupa, kuid ühe väljaandja piires ei ole kronoloogilisest järjekorrast kinni peetud. Mõned privileegid on edasi antud mitu korda, võib-olla selleks, et rõhutada nende tähtsust.³⁷

Nii keskaegsete kui ka 17.–18. sajandi privileegikogumite varaseima daatumiga dokument on Erik Adraraha ürik 1248. aastat, s. o. ajast, mil Tallinnal oli seljataga kokku juba ligi paar-kümmend aastat Taani võimu (1219–1227 ja alates 1238), kuigi vahepealse katkestusega mõõgavendade ajal. Sõna-sõnalt annab Erik Adraraha tallinlastele „kõik õigused, mis on Lübecki kodanikel“ (*omnia iura que habent ciues Lybicensis*), vabastab nad tollimaksust ning nõuab kehavigastusjuhtumite lahendamist raehärrade ja kuninga meeste ühisel nõul.³⁸ 1255. aastal annab kuningas Christoffer I Tallinnale aga Lübecki linna õigused (*iura ciuitatis Lybicensis*).³⁹

Akte, mis tekkiva asula õiguskorda reguleerisid, väljastati suure tõenäosusega siiski ka Taani võimu varasematel aastatel. Iseseisvaks valitsemiseks ei vajanud linn mitte ainult linnaõigust, vaid ka maahärra luba oma territooriumi hallata. Seetõttu oli sarase piiride ning selle kasutamise tingimuste kindlaksmääramine Läänemere piirkonna linnade kujunemise algaasis üks esimesi ja tähtsamaid valdkondi, mille reguleerimist linlased maahärralt ootasid.⁴⁰ Mitmed 13. sajandi Taani kuninglikud ürikud mainivad kuningas Valdemar II antud õigusi kas üldsõnaliselt või nimetavad, et Valdemar pani paika linna piirid ja sarase kasutamise loa.⁴¹ See võis toimuda näiteks 1238. aastal, kui Stensby lepingu järgi tuli mõõgavendadel kuningale

³⁷ Kopeeritud on nii leskkuninganna Margrete ja kuningas Erik Klippingi vastavalt 29. augustil ja 10. oktoobril 1273 välja antud ürik Lübecki õiguse kinnitamise ja trahvimäärade kehtestamise kohta, hoolimata sellest et nende sisu on ühesugune (LUB, Bd. I, nr. 435, nr. 437). Sama käib kahe peaaegu identse Valdemar IV nimel välja antud üriku kohta, mis annavad linnale õiguse kasutada Härjajõe jõe ja teiste linnaümbruse jõekeste vett vallikraavi täitmiseks, samuti rajada vesiveskeid (Die Quellen des Revaler Stadtrechts. Zweiter Band, lk. 107–108, 7. jaan. 1345 ja LUB, Bd. II, nr. 838, 29. sept. 1345). Pärilise uue õigusega ei tarvisenud tegu olla: kui uskuda Margrete 1273. aasta 29. augusti ürikut, oli mingeid õigusi vete kasutamise osas andnud tallinlastele juba Valdemar II, kuigi need ei pruukinud olla nii täpselt sõnastatud. 16. sajandil sisse seatud privileegiarakirjade raamatus Aa 109 on kõik ürikud, mille väljaandjaks on olnud Eriku-nimeline kuningas, esitatud koos: nii on pealkirja all *Privilegia regis Erici* ära toodud nii Erik Adraraha, Erik Klippingi kui ka Erik Menvedi ürikud.

³⁸ Vt. selle üriku editioone: F. G. von Bunge, Zur Feier des Gedächtnisses an die vor 600 Jahren geschehene Verleihung des lübischen Rechts an Reval, am 15. Mai 1848. – Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands, hrsg. v. F. G. von Bunge, Bd. VI, Reval, 1851, lk. 68–79, siin lk. 68; seejärel: LUB, Bd. I, nr. 199; Diplomatarium Danicum, 1. raekke 7. bind, nr. 276.

³⁹ LUB, Bd. I, nr. 284; Diplomatarium Danicum, 2. raekke 1. bind. 1250–1265, udg. F. Blatt, G. Hermansen. København, 1938, nr. 164.

⁴⁰ Vt. nt. B. Schepfer. Frühe bürgerliche Institutionen norddeutscher Hansestädte. Beiträge zur einer vergleichenden Verfassungsgeschichte Lübecks, Bremens, Lüneburgs und Hamburgs im Mittelalter. Köln, Wien, 1975, lk. 9–13.

⁴¹ Erik Adraraha ürik 15. maist 1248: *Libertates ciuibus nostris de Reualia indultas a domino rege Woldemaro tenore presencium confirmantes/ dicitimus ipsis omnia iura que habent ciues Lybicensis* (Diplomatarium Danicum, 1. raekke 7. bind, nr. 274; ürikute tsiteerimisel on siin ja edaspidi lähtutud väljaande „Diplomatarium Danicum“ kirjaviisist, mis järgib originaali täpsemalt kui Friedrich Georg von Bunge väljaanded); Erik Klippingi ürik 10. augustist 1265: *quod nos metas et limitaciones quas illustris rex quondam Waldemarus ciuitatem Reualiensem inhabitantibus in pascuis pecorum eorundem dimississe et limitasse dinoscitur. eisdem ciuibus Reualiensibus libenti animo cupimus et tenore presencium confirmamus* (LUB, Bd. I, nr. 388; Diplomatarium Danicum, 2. raekke 1. bind, nr. 491); Margrete ürik 13. maist 1266: *libertates et iura Lybycentia, tempore pie recordacionis dilecti quondam mariti nostri et domini Cristofori regis quondam Danorum illustris. ab ipso eis indulta* (LUB, Bd. I, nr. 395; Diplomatarium Danicum, 2. raekke 2. bind. 1266–1280, udg. F. Blatt, G. Hermansen, København, 1941, nr. 11); Margrete ürik 29. augustist 1273: *Libertates ciuibus nostris de Reualia indultas a gloriosissimo domino pie recordacionis rege Waldemaro. tam in agris. pratis. siluis. quam in aquis. tenore presencium confirmantes dimitimus eisdem omnia iura que ciues habent Lybicensis* (LUB, Bd. I, nr. 435; Diplomatarium Danicum, 2. raekke 2. bind, nr. 213); Margrete ürik 20. septembrist 1273: *Notum facimus omnibus Reualiam frequentantibus quod nos omne ius honestati congruum et libertati quod de tempore felicis recordationis Waldemari illustris regis Danorum, ad successores eius de dominis in dominos in Estonia habuistis uolumus in melius augmentando uobis stabilire* (LUB, Bd. I, nr. 436; Diplomatarium Danicum, 2. raekke 2. bind, nr. 214).

või tema esindajatele üle anda Tallinna linnus ja selle juurde kuuluvad maad (*castrum Reualie cum terris adiacentibus*).⁴²

Valdemar II Eestiga seotud ürikutest on nüüdseks teada ainult kümnisemaksmist puudutav korraldus Eestimaa vasallidele ja Tallinna piiskopkonna doteerimisürik 1240. aastast, kuid kumbki neist ei puuduta Tallinna linna.⁴³ Võib arvata, et muid Valdemari korraldusi kas ei vormistatud kirjalikult või olid need juba 14. sajandi esimese poole transsumptide valmistamise ajaks kaotsi läinud. Paljude 13. sajandi Läänemere piirkonna ürikute originaalid ei ole säilinud ja nende sisu tuntakse üksnes hilisemate ärakirjade järgi. Nii ei oleks ka Valdemari Tallinna puudutatavate ürikute kaotamiseks midagi erandlikku, iseäralik on vaid tõik, et neist ei tunta ka koopiaid. Enamik Tallinna (privileegi)ürikuid alates Christoffer I dokumendist 1255. aastast on säilinud originaalidena. Christoffer I ürikust varasematest dokumentidest on tuntud ainult Erik Adraraha 1248. aasta ürik (koopiana) ja Modena Guillelmuse 1237. aasta ürik (originaalina).⁴⁴ Nii kasiin ei saanud aga 13. sajandi esimese poole Tallinna kirjalik aines siiski olla. Millalgi enne 1312. aastat on Tallinna raearhiiv kannatanud märkimisväärseid kahjusid: 1312. aastast varasemast ajast ei ole säilinud peaaegu mingeid jälgi rae kirjalikust asjaajamisest.⁴⁵ Ometi sellist asjaajamist peeti, isegi kui selle ulatus võis olla väike.⁴⁶ Kuigi privileegiürikuid ja Lübecki õiguse koodekseid hoiti tõenäoliselt asjaajamisdokumentidest eraldi, võis raearhiivile tekkinud kahju mõningaid neist, sealhulgas näiteks Valdemar II ja Erik Adraraha ürikuid, siiski puudutada. Kaotusi tuli arvatavasti ette ka hiljem. Selle tõenduseks on täpsemalt dateerimata ärakirjaleht 16. sajandi esimesest poolest, mis sisaldab kolme Tallinna dominiiklaste konvendile väljastatud privileegiürikut: leskkuninganna Margrete (1262), kuningas Erik Klippingi (1264) ja kuningas Erik Menvedi oma (1295),⁴⁷ millest pole säilinud ei originaale ega ka varasemaid koopiaid.

Valdemari privileegide kõrvalejätmine Taani-aegsest õiguskorpusest sisulistel põhjustel olukorras, kus mitmed hilisemad privileegiürikud viitavad Valdemari antud õigustele, ei ole usutav. Varasemate valitsejate antud privileegidele osutamine sellises sõnastuses, nagu seda on tehtud Taani monarhide Tallinna puudutatavates ürikutes, tähendab enamasti siiski, et viidatud õigused olid olemas ka kirjalikul kujul. Näiteks osutab leskkuninganna Margrete oma abikaasa Christofferi välja antud ürikule, mis on raearhiivis säilinud.⁴⁸ Samas ei nimeta ükski Taani kuningakoja ürik Erik Adraraha Tallinnale antud õigusi, kui mitte arvestada hilisemate monarhide üldsõnalisi viiteid nende anonüümsete eelkäijate antud privileegidele.⁴⁹

Tallinnale privileegide andmise või nende kinnitamise algatus ei tulnud ilmselt Taani valitsejatel, vaid neid taotles pigem linn ning mõnikord võis eesmärgini jõudmine nõuda aastaid. Erik Adraraha (valitses 1232–1250) väljastas Tallinnale lübecklastega võrdseid õigusi lubava üriku alles 16 aastat pärast trooniletõusu. Tema järglane kuningas Abel (1250–1252) ei jõudnud

⁴² LUB, Bd. I, nr. 160; Diplomatarium Danicum, 1. raekke 7. bind, nr. 9.

⁴³ Diplomatarium Danicum, 1. raekke 7. bind, nr. 42 (14. juuli 1240), nr. 56; LUB, Bd. I, nr. 166 (15. september 1240).

⁴⁴ Vt. Modena Guillelmuse üriku kohta: R. Kenmaa. Tallinna Linnaarhiivi vanim ürik 700-aastane. Tallinn, 1937.

⁴⁵ Vt. 1312. aastaga algava asjaajamise kohta: T. Kala. Esimesed tallinlased. – „Kui vana on Tallinn?“. 13. mail 2004 toimunud konverentsi ettekanded ja diskussioon (Tallinna Linnaarhiivi Toimetised 8). Tallinn, 2004, lk. 91–92; T. Salminen. *Obscure Hands – Trusted Men*. Textualization, the Office of the City Scribe and the Written Management of Information and Communication of the Council of Reval (Tallinn) before 1460. Tampere, 2016, lk. 194.

⁴⁶ Vt. Tallinnast välja läinud 13. sajandi kirjade kohta: T. Salminen. *Obscure Hands – Trusted Men*, lk. 172–180.

⁴⁷ Vastavalt LUB, Bd. I, nr. 370, nr. 382, nr. 558; ära kiri: TLA, f. 230, n. 1, s. Bk 3, fol. 1r. Ürikute sisu kohta vt. T. Kala. Jutlustajad ja hingede päästjad. Dominiiklaste ordu ja Tallinna Püha Katariina konvent. Tallinn, 2013, lk. 80–81.

⁴⁸ Vt. Margrete ürikut: 13. mai 1266, LUB, Bd. I, nr. 395 (originaal: TLA, f. 230, n. 1-I, s. 13), Christofferi ürik: 16. august 1255, LUB, Bd. I, nr. 284 (originaal: TLA, f. 230, n. 1-I, s. 4).

⁴⁹ Nt. Erik Menvedi ürik 24. juunist 1288: *dimittimus eis omnibus easdem libertates et gratias ac iura. quibus temporibus progenitorum nostrorum liberius usi fuerant* (LUB, Bd. I, nr. 523; Diplomatarium Danicum, 2. raekke 3. bind. 1281–1290, udg. A. Afzelius, F. Blatt. København, 1939, nr. 304).

Tallinna elukorraldusele üldse tähelepanu pöörata. Kuningas Christoffer I (1252–1259) seevastu tegutses suhteliselt kiiresti, andes Tallinnale Lübecki õigust kinnitava üriku oma kolmandal valitsemisaastal. Alaealise kuninga Erik Klippingi nimel 1265. aasta 10. augustil välja antud ürik kinnitas linnale kuninga Valdemar II määratud piirid sarases ja keelas seal üksikute maatükide eraldamise taradega.⁵⁰ Oma poja Eriku regendina valitsenud leskkuninganna Margrete kinnitas Tallinnale Lübecki õiguse esimest korda alles 1266. aastal, s. o. seitse aastat pärast oma abikaasa Christofferi surma.⁵¹ Margrete ürik 1273. aasta 29. augustist on aga omamoodi Erik Adraraha 1248. aasta üriku järelkaja: nagu 1248. aasta dokumendis, nii kinnitatakse selleski kuningas Valdemari antud õigused tallinlastele, neile antakse samad õigused mis Lübecklastel ja reguleeritakse kohtupidamist. Nende kahe üriku sõnastus lubaks koguni oletada, et Lübecki õiguse kasutamist Tallinnas lubas juba Valdemar II.⁵² Erik Klippingi järglane troonil Erik Menved (1286–1319) kinnitas üldsõnaliselt kõik tallinlaste seni kehtinud õigused 1288. aasta 24. juunil, Lübecki õigust küll otsesõnu nimetamata.⁵³ Kuninglike privileegiürikute sõnastus ongi üsna ebajärjekindel.⁵⁴ Võimalik, et ka tallinlased ei formuleerinud linna õigustele kinnitust taotledes oma soove alati ühtemoodi või ei toonud tõenduseks ühtesid ja samu vanemaid ürikuid.

Ebaselgeks jääb Lübecki õiguse Tallinnale esmaannetamise aeg. Kui jätta kõrvale selle hüpoteetiline annetamine juba Valdemar II ajal, tulevad Lübecki õigust kinnitavate ürikutena kõne alla kaks dokumenti: Erik Adraraha ürik 15. maist 1248 ja Christoffer I ürik 16. augustist 1255. Küsimus on aga ka selles, mida mõista 13. sajandi esimesel poolel Lübecki õiguse all: kas Lübecki raelt saadud õiguskodeksit või eeskätt õigusi, mille Lübecklased olid saanud Saksi hertsogilt ja Saksa keisrilt (neid mainitakse üldsõnaliselt ka kodeksite Cm 5 ja Cm 6 sissejuhatustes). Saksi hertsogi Heinrich Lõvi Lübeckile 1159. aastal antud õigused hõlmasid tõenäoliselt tollivabastust ja kauplemisluba. 1181. aastal, kui Lübeck läks keiser Friedrich Barbarossa valdusse,⁵⁵ kinnitas keiser linna õigused arvatavasti suuliselt. 1188. aastal tegi keiser Lübecki linna ja krahv Adolf III vahelise tüli lahendamiseks kõlvikute (metsa, karjamaade, vete) kasutamise ja Travemünde tolli maksmise osas otsuse, mis sedapuhku fikseeriti ka kirjalikult. Sisuliselt kujutas see endast Heinrich Lõvi Lübeckile antud õiguste kordust ja laiendust. Tõenäoliselt 1203. aasta

⁵⁰ LUB, Bd. I, nr. 388. Ilmselt ei peetud tarastamise keelust alati kinni, sest veel 1282. aastal nõudis leskkuninganna Margrete tarade lammutamist, ähvardades nõuete eirajaid seekord trahviga (LUB, Bd. I, nr. 480). Hiljem näibki sarase ühiskasutus osaliselt taanduvat, kui sinna tekivad üksikvaldajate ainukasutuses olevad aiamaad. Hiljemalt 15. sajandi esimesel poolel hakkavad linna kinnistutega sooritatud tehingud hõlmama ka selliseid aiamaid. Vt. nt. Das drittälteste Erbbuch der Stadt Reval (1383–1458), hrsg. v. E. von Nottbeck (Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands, III. Folge, III. Bd. Revaler Stadtbücher III). Reval, 1892, nr. 1007, 1099, 1128 jm.

⁵¹ LUB, Bd. I, nr. 395.

⁵² Sellist arvamust on avaldanud ka Leonhard Napiersky, pidades Erik Adraraha 1248. aasta ürikut Valdemar II antud Lübecki õiguse kinnituseks (vt. L. Napiersky. Das älteste unter Bischof Albert I. aufgezeichnete Rigische Stadtrecht. – Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands, Bd. 1, hrsg. v. F. G. von Bunge. Dorpat, 1842, lk. 8, viide 7). Lübecki õiguse annetamist Valdemar II poolt 1238. või hiljemalt 1240. aastal on pidanud tõenäoliseks ka Carl Julius Paucker, käsitledes Erik Adraraha 1248. aasta ürikut samuti üksnes selle kinnitusena (J. Paucker. Die Strafe des Diebstahls, lk. 232). Friedrich Georg von Bunge on Lübecki õiguse annetamist Valdemar II ajal siiski pidanud ebatõenäoliseks (vt. F. G. von Bunge. Zur Feier des Gedächtnisses, lk. 75–76).

⁵³ LUB, Bd. I, nr. 523.

⁵⁴ Margrete ja Eriku ürikud vastavalt 20. septembrist ja 10. oktoobrist 1273 nõuavad kõigilt Tallinna külastajatelt linna „õiguste ja tavade“ (*ius et consuetudinem*) järgimist, ent ei maini Lübecki õigust (20. september 1273: LUB, Bd. I, nr. 436; Diplomatarium Danicum, 2. raeke 2. bind, nr. 214; 10. oktoober 1273: E. Pabst, G. von Hansen. Regesten der im Jahre 1875 im Rathhause zu Reval wieder ausgefundenen Documente. – Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd. II, Heft 2. Reval, 1876, lk. 177, nr. 9; Diplomatarium Danicum, 2. raeke 2. bind, nr. 218; Revaler Urkunden und Briefe von 1273 bis 1510, nr. 1). Kuningas Eriku sama aasta teine, samuti 10. oktoobril välja antud ürik kinnitab Lübecki õiguse sellisena, nagu selle oli andnud tema ema (*Ius Lybicense prout dilecta mater nostra/regina/ eiusdem terre domina ipsi per litteras suas dinoscitur dimisisse*) (LUB, Bd. I, nr. 437; Diplomatarium Danicum, 2. raeke 2. bind, nr. 217), viidates sellega Margrete ürikule 1273. aasta 29. augustist (LUB, Bd. I, nr. 435).

⁵⁵ Vt. Lübeckische Geschichte, hrsg. v. A. Graßmann, 4. verbesserte und ergänzte Auflage. Lübeck, 2008, lk. 91–93.

augustis kinnitas Heinrich Lövi ja Friedrich Barbarossa privileegid Lübeckisse truudusvannet vastu võtma saanud linna tollane maahärra Valdemar II, tehes seda esialgu suuliselt. Sama aasta detsembris andis ta juba kodumaal Vordingborgis välja ka õiguste kinnitusüriku.⁵⁶

Friedrich Barbarossa privileegiüriku originaal ei ole säilinud. Millalgi 1224. aasta septembri ja 1226. aasta alguse vahel lasi Lübecki raad endisel Orlamünde krahvi notaril Maroldil valmistada Friedrich Barbarossa ürikust oma modifitseeritud versiooni (võltsingu), milles laiendati Lübecki rae õigusi, ent mis sisaldas ka keisri originaalürikust pärit sätteid. Ühtlasi tellis raad Maroldilt Valdemar II privileegidekinnituse võltsingu. 1226. aastal lasi Lübecki raad Friedrich Barbarossa üriku võltsingu võtta keiser Friedrich II kinnitusürikusse.⁵⁷ Nii võibki küsida, kas Erik Adraraha 1248. aasta ürikus käib jutt Heinrich Lövi ja Friedrich Barbarossa tegelikult antud õigustest või lübecklaste moonutatud versioonist. See küsimus ei ole siiski otsustava tähtsusega, kuna lübecklasi huvitasid eeskätt nende linna puudutavad üksikasjad; privileegide põhituum – kauplemisvabadus ja linna territooriumi kasutamise õigus – jäi samaks nii algdokumentides kui ka võltsingutes.

Üsna samasugust sõnastust, nagu kasutatakse Erik Adraraha ürikus lübecklaste õiguste kohta, leiab ka teiste linnade privileegiürikutest. Näiteks Mecklenburgi vürst Borwin I kinnitas 1225. aastal Gadebuschi linnale samad vabadused, mis keiser Friedrich oli andnud lübecklastele. Valdemar II kinnitas aga samad õigused mis lübecklastel Möllni linnale. Mõiste „Lübecki õigus“ esineb Gadebuschi allikates alles 1271., Möllni allikates 1272. aastal.⁵⁸ On mõeldav, et Erik Adraraha – aga võib-olla juba Valdemar II – toimis Tallinna puhul samuti, nagu Taani kuningas oli toiminud Lübecki puhul, s. t. pidades õiguste all silmas mõningaid keskeid privileege, eeskätt õigust kaubelda ja kasutada linna territooriumi, mitte aga ulatuslikumat seadustekogumit (koodeksit). 13. sajandi esimesel veerandil andis Valdemar II lübecklastele õigusi Skåne heeringalaadal ja kinnitas, et laevahuku korral randa uhutud kaubad kuuluvad nende omanikele.⁵⁹ Pole välistatud, et samu õigusi võidi Valdemar II ja Erik Adraraha privileegidega laiendada ka tallinlastele.

Lübeckil puudus otsene vajadus saada linna õiguskoodeksile maahärra kinnitus, sest selle seadustekogumi oli kujundanud Lübecki raad ise, toetudes maahärra antud üldisematele õigustele. Kui oma linna õiguskorra põhijooni ja igapäevases õiguspraktikas vajalikke sätteid tundsid lübecklased 13. sajandil veel suuresti suulise traditsiooni järgi, siis teistes linnades, millele maahärra lubas Lübeckiga samasugust õiguskorda, niisugune traditsioon puudus. See tingis ka vajaduse õiguse kirjaliku ülestähenduse järele. Just selliste tütarlinnadele saadetud õiguskoodeksite põhjal Lübecki õiguse varast ajalugu suures osas tuntaksegi.⁶⁰ Linna õiguste kinnitamisel oli esmatähtis siiski Lübeckist lähtuva (ja Lübeckile maahärra ürikutega antud) õiguskorra ning alles teises järjekorras Lübecki õiguse koodeksi kinnitamine. Seega peaks Tallinna jaoks olema tähtsaim just Erik Adraraha 1248. aasta ürik. Hämmastust tekitab aga asjaolu, et nii olulise dokumendi originaali ei suudetud säilitada. Peale Erik Adraraha üriku puuduvad Burchard von Dreilebeni transsumpti kopeeritud 27 ürikust nüüdseks veel ainult kahe dokumendi originaalid: Erik Klippingi ürik 29. juulist 1279 ja Erik Menvedi ürik 17. juunist 1297.⁶¹ Kummalgi neist ei ole suurt iseseisvat tähtsust. 1248. aasta privileegiüriku tekst puudub ka kõigest 14. sajandi esimese veerandi transsumptidest. Ainus selle dokumendi

⁵⁶ B. Am Ende. Studien zur Verfassungsgeschichte Lübecks, lk. 33–34. Vt. nende õiguste kohta ka Lübeckische Geschichte, lk. 106–107.

⁵⁷ Vt. võltsitud keisriüriku sisu kohta: B. Am Ende. Studien zur Verfassungsgeschichte Lübecks, lk. 34–35.

⁵⁸ W. Ebel. Lübisches Recht, lk. 40–39.

⁵⁹ Lübeckische Geschichte, lk. 113.

⁶⁰ Lübeckische Geschichte, lk. 240.

⁶¹ 1279. aasta 29. juuli üriku (LUB, Bd. I, reg. 525) sisu kattub Margrete ürikuga sama aasta 24. juulist, millega võõrkaupmeestel keelatakse Tallinnas ilma rae loata jaekaubandus (LUB, Bd. I, nr. 463); 1297. aasta 17. juuni ürikuga (LUB, Bd. I, nr. 566) lubati metsaraia ja sööpõletamist Naissaarel, Aegnal ja Suur- ning Väike-Karli saarel ainult linna ja Toompea vajadusteks.

keskaegne versioon peale Dreilebeni transsumpti sisaldub koodeksis Cm 19, kus see on dateeritud 1200. aastaga ja omistatud mitte Erik Adrarahale, vaid hoopis Christoffer I-le ning paigutatud tema 1257. aasta üriku ja seda kinnitava kahe Burchard von Dreilebeni 1347. aasta üriku järele, eirates seega ürikute kronoloogilist järjekorda.⁶² Ka 16. sajandil raes sisse seatud privileegiärakirjade raamatus Aa 109 asub 1248. aasta ürik 1255. aasta üriku järel.⁶³

Fantaasiale vaba voli andes võiks küsida, kas 1248. aasta ürik oli analoogselt Lübecklaste 1220. aastate ürikuga võltsing, mis esitas tallinlaste privileege võimalikust originaalürikust soodsamal viisil. Selline privileeg võis olla tollivabastus, mis 1248. aasta tekstis on esitatud ühegi piirangu või hüvitise nõudeta. Just selle võltsingu tõttu võidi kõrvaldada kuningas Valdemar II ürik(ud), millega tallinlastele kahtlemata õigusi anti, kuid need olid tõenäoliselt piiratumad ning võisid sisaldada linlastele ebasoodsaid täpsustusi. Hiljem esitati võltsing kuninganna Margretele, kelle 1273. aasta 29. augustiga dateeritud ürik kinnitas privileegid, mis vähemalt sõnastuse poolest olid Margrete varasematest ürikutest mõneti erinevad. Lübecklaste võltsimistegu ei tarvitsenud Tallinnas olla tundmatu, sellest võidi võtta eeskujuga.

Tähelepanuväärne on privileegiärakirjade raamatus Aa 109 1248. aasta ürikule lisatud sisukokkuvõte. Selle kohaselt kinnitab ürik kuningas Valdemari Tallinnale antud privileegid, muu hulgas tollivabastuse, ja annab linnale kriminaal-asjades kohtumõistmise õiguse.⁶⁴ Lübecki õigust ei ole mainitud. 13. sajandi keskpaigas oli maahärra esindajate osalus linna kohtupidamises tõenäoliselt veel enesestmõistetav. 16. sajandil, kui koostati 1248. aasta üriku ja teiste Aa 109-sse koondatud Taani-aegsete ürikute sisukokkuvõtted, on kriminaal-asjade lahendamist puudutavaid regulatsioone mõistetud kui kohtupidamise jagamatu õiguse kuulumist linnale,⁶⁵ mida aga ükski Taani-aegne ürik nii ei sõnasta. 13. sajandi teise poole ürikute vastavate sätete eesmärk oli hoopis paika panna trahvimäärad kehavigastuste tekitamise eest ja kinnitada trahvisummade jagamine linna, asehalduri (*advocatus*) ja kannatanu vahel, kusjuures linna osa trahvirahast tuli kasutada kindlustuste tugevdamiseks.⁶⁶

Kõigis varastes privileegikogumites – Burchard von Dreilebeni transsumptis, Lübecki õigust ja privileegiärakirju sisaldavas koodeksis Cm 19 ja privileegideraamatus Aa 109 – on esimesena ära toodud Christoffer I ürik 1255. aastast, milles on selgesõnaliselt mainitud „Lübecki linna õigusi“. Just nii mõistis seda küsimust ka 16. sajandi algul ametis olnud Tallinna raesekretär Reinold Korner, kes lisis koodeksis Cm 19 sisalduvatele privileegitõlgetele oma ääremärkusi. Nii seisab Burchard von Dreilebeni kinnitatud 1255. aasta üriku ääremärkuses: „Lübecki linnaõiguse annetamine Tallinna linnale kuulsusriikka Taani kuninga Christofferi poolt.“⁶⁷ 1248. aasta üriku ääremärkuses nendib ta vaid: „Tollivabastus. Kui kedagi linna piirides haavatakse, tuleb selle eest raele trahvi maksta.“⁶⁸ Trahvi maksmist kehavigastuse tekitamise eest 1248. aasta ürikus tegelikult ei mainita, tegu võis olla selle üriku praktilise tõlgendusega Korneri ajal. 1248. aasta üriku teksti ääremärkus on kirjutatud alamsaksa keeles,

⁶² Vt. Mittelalterliche Handschriften in den Sammlungen des Stadtarchivs Tallinn und des Estnischen Historischen Museums, lk. 164–165.

⁶³ Aa 109, fol. 2v.

⁶⁴ *Dat ander [corr. Ersten] priuilegium konniges Erici da he inne confirmerett wes konick Woldemar der Stadt Reuel vor friheit gegeben, vnde darinne de borger toll fry gelaten, vnde der Stadt dat bludtgerichte vorsegelett werdt* (Aa 109, fol. 2v).

⁶⁵ Vt. ka kuningas Erik Klippingi 1273. aasta 10. oktoobri ürikule (LUB, Bd. I, nr. 437) lisatud sisukokkuvõtet: *De souende vorsegelinge Koniges Erici is eine generall confirmation aller friheit der Stadt wo de van synem Groteuader konig Woldemar der Stadt Reuell gegeuenn vnde ock vann frowenn Margretenn der Stadt vorlatenn, ydt sy an lübeschem Rechten, bludtgerichte marckenn, Weidenn, vischerien holtlingen vnd alles wes der Stadt thokumpt* (Aa 109, fol. 5r).

⁶⁶ LUB, Bd. I, nr. 435, nr. 437.

⁶⁷ *Concessio Iuris Municipalis Ciuitatis Lubicensis Ciuitati Reualie per Illustrissimum regem dacie etc Cristofferum facta* (Mittelalterliche Handschriften in den Sammlungen des Stadtarchivs Tallinn und des Estnischen Historischen Museums, lk. 164).

⁶⁸ *Tollenfrig De gewundet wert bynnen der stadt schedinge dar schal men beteren deme Rade* (Mittelalterliche Handschriften in den Sammlungen des Stadtarchivs Tallinn und des Estnischen Historischen Museums, lk. 165).

mis võib viidata selle dokumendi väiksemale õiguslikule tähtsusele võrreldes 1255. aasta ürikuga, mille ääremärkus on ladina keeles.

Privileegidekogumis (nn. must privileegideraamat), mille Tallinna raad lasi 1668. aastal koostada Rootsi kuningale esitamiseks,⁶⁹ on 1248. aasta ürik esimest korda paigutatud esikohale; ära kirjale lisatud lühikokkuvõte ütleb, et tegu on privileegiga, millega Tallinnale annetati Lübecki õigus, vabastati linn tollimaksukohustusest ja anti talle õigus mõista kohut kriminaal-asjades, kusjuures kuninga meeste osalust ei mainita.⁷⁰ Samasugune on selle üriku paigutus ja sisuseletus ka teistes 17.–18. sajandi ürikukoopiade kogudes.⁷¹

1248. aasta üriku sellist tõlgendust võib mõista kui reaktsiooni Rootsi keskviimu püüdlustele kärpida Tallinna autonoomiat, seda eriti Karl XI ajal. Jättes kõrvale apellatsiooni küsimuse (alates 1584. aastast oli Tallinnale Lübecki rae asemel kõrgemaks apellatsioonikohtuks Rootsi kuninglik kohus⁷²), oli rae kohtupidamine kuni Karl XI võimuperioodini iseseisev. 1687. aastal pandi kuninga korraldusel ametisse justiitsbürgermeister, kes – olles aruandekohustuslik otse kuninga ees – pidi kontrollima kohtumõistmist ja kaitsma riigi huve linnas.⁷³ Kui 1668. aastal paigutati 1248. aasta dokument ürikukoopiade kogus esikohale, siis võib seda pidada lihtsalt ürikute kronoloogilise järjestuse korrastamiseks, ent küsimust kohtupidamisõigusest on raad ilmselt moonutanud, püüdes vastu astuda linna kohtuvõimu piiramisele.

Viimane tõlgendus 1248. aasta tekstist Tallinna raedokumentides pärineb juba tsaariajast, 1729. aastast, kui raad saatis keskviimu nõudmisel senatisse linna õiguskorra ja elukorralduse seisukohalt tähtsate dokumentide ära kirjad. Kuller läks eelnevalt kubermanguvalitsusele ette näidatud koopiatega Moskvasse teele 1729. aasta 16. juunil. Raekantseleis koostati kopeeritud ürikutest aga register, mis sisaldab ajavahemikust 1248–1712 pärit dokumentide loetelu.⁷⁴ Tegu ei ole ära kirjade ega tõlgetega, vaid refereeringutega, mida võib pidada dokumentide raepoolseks tõlgenduseks. Registri esimene dokument, Erik Adraraha ürik 1248. aastast on ekslikult dateeritud 11. maiga.⁷⁵ Selle refereeringus ei kasutata enam 13. sajandil, vaid 18. sajandil käibel olnud juriidilist terminoloogiat; Erikule omistatakse selgesõnaliselt Lübecki õiguse (mitte lübecklaste õiguste) kinnitamine, mis omakorda pärinevat juba kuningas Valdemarilt, samuti kriminaal-asjade üle kohtumõistmise õiguse andmine linnale. Ühelt poolt on tegu Rootsi-aegse tõlgendustraditsiooni jätkuga, teiselt poolt aga ilmselt omaaegsetest arusaamadest ja keeikasutusest tingitud tähendusnihetega üldisemalt. Selliseid väiksemaid nihkeid esineb ka teiste samasse loetellu kuuluvate vanemate dokumentide refereeringutes ja arvatavasti ei pea neid mõistma tahtliku moonutusena. Küll aga tasub rõhutada, et ajalookirjandusse jõudis arusaam Lübecki õiguse kinnitamisest 1248. aastal tõenäoliselt just selle või mõne samalaadse 17. sajandi lõpu või 18. sajandi tõlgenduse järgi. Kuni Friedrich Georg von Bunge editsioonideni kasutati ka kirjanduses Erik Adraraha üriku dateeringus 1729. aastast pärit vale kuupäeva – 11. mai.

⁶⁹ TLA, Aa 110. Vt. selle kogumiku koostamise täpsemate asjaolude kohta: Tallinna ajalugu II: 1561–1710, koost. L. Kõiv. Tallinn, 2019, lk. 215.

⁷⁰ TLA, Aa 110, pag. 1: *Königs Erici Privilegium, worinnen die Stadt Reval bey dem Lübschen Recht bestetiget, von dem Kleinen [?] Zoll befreyet und das recht in criminal-Sachen zusprechen, derselben gegeben wird.* Anno 1248.

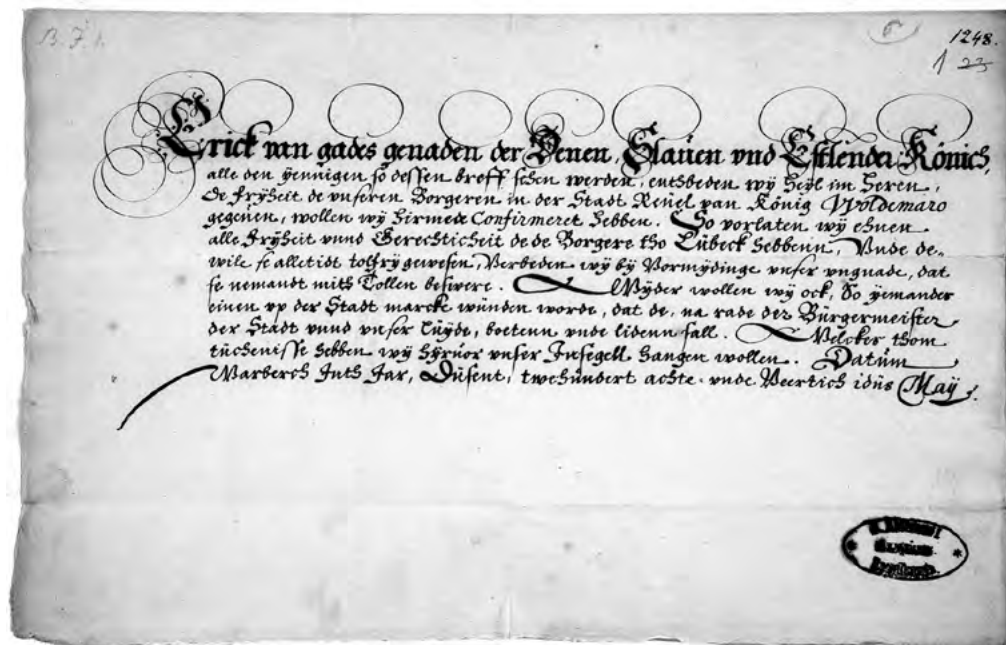
⁷¹ TLA, Aa 110b (17. sajand), pag. 1, regest ääremärkusena: *Königs Erici Privilegium vorinnen die Stadt Reval bey dem Lübschen Recht bestätiget, von dem Zoll befreyet, und das Recht in Criminal-Sachen zusprechen derselben gegeben wird.* Anno 1248; TLA, Aa 109a (u. 1780), lehed numereerimata, regest puudub; TLA, Aa 248 (1801?), fol. 1v, regest puudub; TLA, Aa 249 (18. sajand), pag. 1: *Königs Erici gegebene Confirmation über die von Woldemar der Stadt Reval ertheilten Privilegia d. dato 1. [!] May 1248. Krafft welcher denen Bürgern allen deren Lübeischen Bürgern zuständige Rechte gegeben; von allen Zollen befreiet, und die höchste Jurisdiction in criminal Sachen zu ertheilen verliehen worden.*

⁷² J. D. Pezold. Reval 1670–1687. Rat, Gilden und schwedische Stadtherrschaft. Köln, Wien, 1975, lk. 50–51.

⁷³ Vt. J. D. Pezold. Reval 1670–1687, lk. 348–364.

⁷⁴ TLA, f. 230, n. 1, s. BH 18, fol. 54r–64v.

⁷⁵ TLA, f. 230, n. 1, s. BH 18, fol. 54r: *Königes Erici in Dännemark Confirmation Königs Woldemari der Stadt Reval ertheilte Privilegien, in sonderlich, daß diese Stadt das Lübsche Recht und Freiheit geniesen, frey von Zoll seyn und die iurisdiction in criminalibus contra delinquentes exerciren soll.*

Ülemsaksakeelne tõlge Erik Adraraha 1248. aasta 15. mai ürikust. 17. sajand (TLA, f. 230, n. 1, s. BJ 1 I, fol. 1r)

Lõpetuseks

Uurides keskaegsete ürikute ja õiguskoodeksite originaale, ära kirju, tõlkeid ja sisukokkuvõtteid, võib järeldada, et kui välja arvata Valdemar II privileegid, ei ole Tallinnale Taani ajal antud tähtsaid eesõigusi, mille täpsem sisu oleks tänapäeval tundmatu. Küll aga ilmneb, et kunagi eksisteeris õiguskoodekseid, privileegiürikuid ja nende ära kirju, mis ei ole säilinud. Mis puutub Valdemar II aegsetesse õigustesse, siis moodustas nende põhisisu sarase piiride ja kasutusviiside kindlaksmääramine. Muu hulgas tähendas see sarase ühiskasutust, millest linlased aga juba 13. sajandi teisel poolel alati kinni ei pidanud. Kui Valdemar II eeskirjad olid vormistatud ka kirjalikult, võisid neis sisalduvad sarase kasutamise tingimused olla üheks põhjuseks, miks need ürikud kõrvaldati. Christoffer I kinnitusega Lübecki õiguse koodeksi kaotamiseks aga osutab kas tõsisemale õnnetusele linna vanimate õigusdokumentide hoiukohas või mingitele muudele kadumist põhjustanud sündmustele enne 19. sajandi õigusajalookäsitluste ilmumist.

Kui keskajal käsitleti Lübecki õiguse annetamise tähtsaima dokumendina kuningas Christoffer I ürikut 1255. aastast, siis hiljemalt 16. sajandi keskpaigast alates oli selle kohta omandanud Erik Adraraha ürik 1248. aastast, mis võimaldas viia linna õigused seitse aastat varasemasse aega. 13. sajandi Taani kuningate korraldusi kohtupidamise vallast on alates 16. sajandist aga mõistetud kui kriminaalkohtumõistmise ainuõiguse kuulumist raele. Võimalik, et 16. sajandil tingis sellise tõlgenduse tollal kohtupidamises tegelikult valitsenud olukord, mida tagantjärele hakati omistama ka 13. sajandile. Samasuguse tähenduse, millest ükski 13. sajandi ürik ei kõnele, omistas raad nendele dokumentidele aga ka 17.–18. sajandil, kui keskvõim asus linna autonoomiat jõuliselt kärpima.

Sellised pragmaatilistel kaalutlustel kujunenud tõlgendused Tallinna õiguste vanusest ja tähendusest on mõjutanud keskaegsete õigusallikate mõistmist ka hilisemas ajalookirjanduses.

Artikkel on valminud Haridus- ja Teadusministeeriumi rahastatava institutsionaalse uurimistoetuse IUT 18-8 raames.